

Anna Nowacka*

Status i rozwój bankowości spółdzielczej w Danii, Finlandii i Polsce. Studium komparatystyczne

Status and Development of Cooperative Banking in Denmark, Finland and Poland. A Comparative Study

Słowa kluczowe: *ruch spółdzielczy, bankowość spółdzielcza, status, rozwój, struktura organizacyjna*

Key words: *cooperative movement, cooperative banking, status, development, organizational structure*

Abstrakt: *Celem artykułu jest porównanie historycznych uwarunkowań, rozwoju i zakresu działalności bankowości spółdzielczej w Danii, Finlandii i Polsce. W odniesieniu do celu sformułowano hipotezę badawczą: bankowość spółdzielczą w Danii, Finlandii i Polsce cechują podobne uwarunkowania historyczne, ale różnią pozycja i zakres działalności, w szczególności dotyczący sektorowych polityk publicznych.*

Przeprowadzone badania komparatystyczne obejmowały następujące zagadnienia: historię ruchu spółdzielczego, początki bankowości spółdzielczej, etapy kształtowania struktur tego sektora, zakres podejmowanej działalności oraz jego aktualną pozycję i sytuację finansową we wskazanych państwach. W rozważaniach zwrócono uwagę na rolę, znaczenie i udział banków spółdzielczych w realizacji przedsięwzięć z zakresu sektorowych polityk publicznych na przestrzeni lat. Wnioski płynące z przeprowadzonych badań wskazują na podobne uwarunkowania historyczne bankowości spółdzielczej Finlandii i Polski. Wystąpiły jednak pewne różnice w procesie kształtowania struktur tego sektora, które wynikały z uwarunkowań społecznych, politycznych i gospodarczych. Pozycja i znaczenie banków spółdzielczych w Danii i Finlandii jest zdecydowanie mocniejsza niż

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9300-3646>; doktor nauk ekonomicznych, Zakład Ekonomii i Finansów, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Akademia Mazowiecka w Płocku. E-mail: a.nowacka@mazowiecka.edu.pl.

w Polsce. Ich udział w realizacji przedsięwzięć z zakresu sektorowych polityk publicznych, obejmujących politykę rolną, edukacyjną czy związaną z ochroną środowiska jest znacznie szerszy. Świadczy o tym również zaangażowanie obywateli w członkostwo banków spółdzielczych.

Abstract: *The aim of this article is to compare the historical conditions, development, and scope of cooperative banking activities in Denmark, Finland, and Poland. In relation to this objective, a research hypothesis was formulated: cooperative banking in Denmark, Finland, and Poland is characterized by similar historical conditions, but differs in its position and scope of activities, particularly regarding sectoral public policies.*

The comparative research covered the following topics: the history of the cooperative movement, the origins of cooperative banking, the stages of shaping the structure of this sector, the scope of its activities, and its current position and financial situation in the indicated countries. The discussion highlighted the role, importance, and participation of cooperative banks in implementing sectoral public policy initiatives over the years. The conclusions drawn from the research indicate similar historical conditions for cooperative banking in Finland and Poland. However, there were certain differences in the process of shaping the structures of this sector, resulting from social, political, and economic conditions. The position and importance of cooperative banks in Denmark and Finland is significantly stronger than in Poland. Their participation in the implementation of sectoral public policy initiatives, including agricultural, educational, and environmental protection policies, is much broader. This is also evidenced by the involvement of citizens in the membership of cooperative banks.

Wprowadzenie

Ruch spółdzielczy posiada długie i bogate tradycje w Europie. Potrzeba organizowania pierwszych form spółdzielczych wynikała z sytuacji uboższych i średniozamożnych grup społecznych w okresie rozwijającego się kapitalizmu w XIX wieku oraz chęci współdziałania gospodarczego i wzajemnej pomocy zarówno społeczności wiejskich, jak i miejskich w obliczu pojawiających się zagrożeń. Instytucje spółdzielcze odegrały istotną rolę w mobilizacji społecznej na rzecz utrzymania tożsamości narodowej. Oprócz funkcji gospodarczej i samopomocowej realizowały również zadania w zakresie edukacji i kultury.

Pierwsze spółdzielnie zaczęły powstawać jako alternatywa dla innych form organizacji. Należy podkreślić, że funkcjonowanie tego modelu działalności było i jest oparte na określonych zasadach spółdzielczych, do których można zaliczyć: samopomoc, osobistą odpowiedzialność członków, demokrację, równość, sprawiedliwość i solidarność oraz takie wartości etyczne, jak: uczciwość, otwartość, odpowiedzialność społeczna i troska o innych. Te wartości są zbieżne z zasadami, na jakich opiera się funkcjonowanie społeczeństwa oby-

watelskiego. Zatem spółdzielnie można zaliczyć do grupy przedsiębiorstw społecznych, a więc i do sektora gospodarki społecznej oraz uznać je za ważny element budowy społeczeństwa obywatelskiego¹.

Wraz z upowszechnianiem się ruchu spółdzielczego i coraz liczniejszym powstawaniem spółdzielni zaczęły kształtować się określone branże, w tym spółdzielczość bankowa. Zarówno w Polsce, jak i innych państwach europejskich, w tym m.in. w Danii i Finlandii zakładano kasy oszczędnościowo-kredytowe, których głównym celem było świadczenie pomocy słabszym ekonomicznie warstwom społeczeństwa a ponadto dążenie do podniesienia poziomu kulturalnego i moralnego swoich członków². Na przestrzeni lat funkcjonowanie spółdzielczych instytucji bankowych zmieniało się ze względu na sytuację polityczną, gospodarczą i społeczną. Zmieniały się również wyzwania stojące przed tym sektorem.

Przegląd literatury przedmiotu wskazuje na liczne prace poświęcone problematyce bankowości spółdzielczej. Dominują w niej opracowania dotyczące funkcjonowania banków spółdzielczych w Niemczech, Hiszpanii, Francji, Włoszech i Polsce. Nieliczne publikacje odnoszą się do tego sektora w państwach skandynawskich. Brakuje prac porównujących historię i rozwój banków spółdzielczych w wybranych państwach skandynawskich i Polsce, co stanowi przesłankę do podjęcia rozważań w tym obszarze. Celem artykułu jest porównanie historycznych uwarunkowań, rozwoju i zakresu działalności bankowości spółdzielczej w Danii, Finlandii i Polsce. W odniesieniu do celu sformułowano hipotezę badawczą: bankowość spółdzielczą w Danii, Finlandii i Polsce cechują podobne uwarunkowania historyczne, ale różnią pozycja i zakres działalności, w szczególności dotyczący sektorowych polityk publicznych.

Istota ruchu spółdzielczego i spółdzielczości

Istotą ruchu spółdzielczego jest zrzeszanie się osób, aby łączyć drobny kapitał i tworzyć podmiot gospodarczy, którego celem będzie współdziałanie dla wzajemnego osiągnięcia postawionych celów³. Czynnikiem współdziałania jest kluczowy dla działalności spółdzielni. Dlatego też istota idei spółdzielczości sięga najwcześniejszych okresów w dziejach ludzkości, wszędzie tam, gdzie

¹ Por. A. Piechowski, *Wartości i zasady spółdzielcze a społeczeństwo obywatelskie i gospodarka społeczna*, «Ekonomia Społeczna» 2013, nr 6, s. 34 i 44.

² Por. J. Gniewek, *Misja i zasady spółdzielcze jako istotne czynniki rozwoju spółdzielczego sektora bankowego w Polsce*, «Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia Sectio H» 2016, nr 3, s. 40–41, <https://doi.org/10.17951/h.2016.50.3.39> (12.08.2025).

³ Por. B. Brzozowski, *Spółdzielnia jako forma organizacyjna stosowana w działalności gospodarczej i społecznej*, «Wiś i Doradztwo» 2013, nr 3–4, s. 11.

występowały elementy współdziałania w celu poprawy sytuacji ekonomicznej określonych grup ludności.

Wśród wczesnych form współdziałania (przedspółdzielczych) można wymienić: gospodarkę rodową na wsi oraz cechy i gildie w miastach, zrzeszenia dla wspólnych polowań, prowadzenia tartaków, młynów, pasterstwa (w Niemczech i Francji), zagospodarowania ziem (w Szkocji i Walii), urządzania i konserwacji tam i grobli (w Holandii), budowy urządzeń nawadniających (w Hiszpanii i we Włoszech)⁴. W innych państwach, można wskazać gwarentwa, banki pobożne, organizacje o charakterze ubezpieczeniowym, organizacje rybackie itp.

Prekursorami współczesnych banków spółdzielczych były tzw. banki pobożne – *montes pietatis* we Włoszech. Te banki, najczęściej organizowane przez kościół, przypominały z jednej strony firmę pożyczkową, a z drugiej instytucję charytatywną, ponieważ udzielały krótkoterminowego, nieoprocentowanego kredytu osobom w trudnej sytuacji finansowej. Pierwszy bank pobożny został założony w 1361 roku w Londynie przez tamtejszego biskupa Michaela Northburgha, a kolejne zaczęli organizować m.in. franciszkanie⁵. Natomiast w Polsce pierwsze instytucje *montes pietatis* założył Piotr Skarga: w 1579 roku w Wilnie, w 1537 roku w Krakowie i w 1589 roku w Warszawie. Jedną z najbardziej dojrzałych przedspółdzielczych form gospodarowania i współpracy chłopskiej było Hrubieszowskie Towarzystwo Rolnicze Ratowania się Wspólnie w Nieszczęściach utworzone w 1816 r. przez wybitnego działacza i reformatora, księdza Stanisława Staszica. Podstawą działalności Hrubieszowskiego Towarzystwa Rolniczego była fundacja o charakterze filantropijnym z wieloma elementami samopomocy zrzeszeniowej, której celem było rozwijanie działalności gospodarczej, społecznej i oświatowej. Stanisława Staszica nazwano ojcem polskiej spółdzielczości, ponieważ zainicjowana przez niego działalność Towarzystwa przejawiała kilka elementów samorządnej samopomocy społecznej, określanych później zasadami spółdzielczymi, m.in.:⁶

- ograniczenie stanu posiadania ziemi;
- zespołowe realizowanie opieki społecznej z funduszy pochodzących ze wspólnych gospodarstw;
- zespołowe prowadzenie określonych rodzajów działalności gospodarczej i oświatowej.

⁴ Por. E. Pudelkiewicz, *Spółdzielcze formy gospodarowania w Polsce i w innych krajach Unii Europejskiej*, «Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing» 2009, nr 2(51), s. 263.

⁵ Por. E. Gostomski, *Bankowość spółdzielcza. Warto znać, warto korzystać*, Warszawa 2019, s. 104–106; K. Łukaszuk, *Rozwój bankowości spółdzielczej w Polsce*, «Turystyka i Rozwój Regionalny» 2018, nr 10, s. 67.

⁶ E. Pudelkiewicz, *Spółdzielcze...*, s. 263.

Jednak te pierwsze formy współpracy nie w pełni odzwierciedlały ideę spółdzielczości, ponieważ brakowało im tak istotnych cech spółdzielni, jak dobrowolność członkostwa i samorządność w działalności. Dopiero XIX wiek przyniósł wolność zrzeszania się⁷. Pierwszym trwałym doświadczeniem w organizowaniu spółdzielni, stanowiącym wzorzec dla ruchu spółdzielczego w skali krajowej i międzynarodowej, było założenie w 1844 roku spółdzielni spożywców przez grupę 28 tkaczy z Rochdale w Anglii o nazwie Stowarzyszenie Sprawiedliwych Pionierów⁸. Przyjęte wówczas zasady organizacji i funkcjonowania spółdzielni, zwane zasadami rachdałskimi, do dzisiaj określają cechy spółdzielni na świecie:⁹

- dobrowolne członkostwo bez ograniczeń społecznych, politycznych, rasowych i wyznaniowych;
- demokratyczny sposób zarządzania spółdzielnią (władze z wyboru, równe prawa głosu zgodnie z zasadą „jeden człowiek – jeden głos”);
- ograniczenie oprocentowania wkładów członkowskich;
- przeznaczenie ewentualnej nadwyżki bilansowej na rozwój spółdzielni bądź podzielenie jej między członków proporcjonalnie do wielkości ich transakcji zrealizowanych ze spółdzielnią;
- gromadzenie środków na szkolenie członków i pracowników spółdzielni;
- współpraca spółdzielni z innymi organizacjami spółdzielczymi w skali lokalnej, krajowej i międzynarodowej.

Zasady te po raz pierwszy skodyfikowano podczas XV Kongresu Międzynarodowego Związku Spółdzielczego (International Co-operative Alliance, ICA) w 1937 roku i wprowadzono do statutu MZS. Była to także forma obrony przed napływem do ICA pseudo-spółdzielni z ZSRR.

Historia duńskiego ruchu spółdzielczego sięga XIX wieku. Po tym, jak w Anglii i we Francji zaczęły powstawać pierwsze spółdzielnie w różnych gałęziach przemysłu, również Dania skorzystała z ich doświadczeń w tworzeniu tych instytucji w sektorze rolnym i spożywczym. Pierwsza duńska spółdzielnia spożywców została założona w miejscowości Thisted w 1866 roku przez proboszcza Hansa Christiana Sonne, który stał się założycielem nowoczesnego ruchu spółdzielczego w Danii. Duński ruch spółdzielczy zwany Andelsbevægelsen wyróżniał się na tle innych państw. O ile w Niemczech i Anglii pierwsze kooperatywy powstawały w środowiskach rzemieślników lub wykwalifikowanych robotników, to w Danii był to ruch o charakterze wiejskim, będący elementem

⁷ Por. K. Boczar, *Spółdzielczość. Problematyka społeczna i ekonomiczna*, Warszawa 1979, s. 25.

⁸ Por. tamże, s. 26; E. Pudełkiewicz, *Spółdzielcze...*, s. 265.

⁹ Zob. A. Szelągowska (red.), *Współczesna bankowość spółdzielcza*, Warszawa 2012, s. 21–22.

walki wsi z miastem¹⁰. Szczególnie widoczne stało się to w drugiej połowie XIX wieku, kiedy od 1882 roku zaczęły powstawać pierwsze spółdzielnie mleczarskie, a po nich przedsiębiorstwa spółdzielcze w innych sektorach rolnictwa. Od samego początku Andelsbevægelsen był związany z partią Venstre, która reprezentowała interesy chłopów oraz z wiejskimi ruchami kulturalnymi, takimi jak ruchy: wolnego kościoła, wolnej szkoły i ludowych szkół średnich¹¹. Pod koniec XIX wieku szczególnie dynamicznie rozwijała się spółdzielczość mleczarska, w której zrzeszonych było coraz więcej gospodarstw rolnych, zajmujących się produkcją mleka. W 1890 roku, czyli w ciągu ośmiu lat powstało prawie 700 spółdzielni mleczarskich¹². Ten dynamiczny rozwój spółdzielczości wiejskiej trwał do połowy XX wieku. Spółdzielnie wiejskie stanowiły rdzeń społeczeństwa i kultury wiejskiej w okresie, gdy dominowały niewielkie gospodarstwa rolne. Oprócz spółdzielni mleczarskich powstawały również spożywcze, których celem był wspólny zakup artykułów spożywczych w celu obniżenia kosztów ich nabycia oraz zrzeszenia zajmujące się skupem i zbytem produktów rolnych. Ruch spółdzielczy w Danii stał się formą broni ideologicznej, postrzeganej szczególnie na terenach wiejskich jako realizacja idei demokracji bezpośredniej i próba przeciwstawienia konserwatywnym strukturom władzy.

Należy również podkreślić rolę ruchu spółdzielczego w krzewieniu wiedzy i podnoszeniu poziomu edukacji na terenach wiejskich w Danii. Obok spółdzielni mleczarskich czy spożywczych powstawały szkoły ludowe i rolnicze, zachęcające rolników do podejmowania kształcenia. Udział tych instytucji w propagowaniu wiedzy poprzez placówki edukacyjne, czasopisma, służby doradcze był unikatowy w skali światowej. Przykładem było choćby wdrażanie zasad rachunkowości rolnej w latach 80. XIX wieku¹³. Inną ważną cechą duńskiej spółdzielczości była współpraca międzysektorowa, która polegała na tym, że założyciele spółdzielni mleczarskiej czy innej pożyczali niezbędny do założenia tej instytucji kapitał z kas oszczędnościowych. Tworzono spółdzielcze fabryki nawozów, organizacje testujące nasiona czy towarzystwa zajmujące się ulepszaniem i hodowlą krów i trzody chlewnej¹⁴.

¹⁰ Por. G. Szelągowska, *Poddany i Obywatel. Stowarzyszenia społeczne w Danii w dobie transformacji ustrojowej w XIX wieku*, Warszawa 2006, s. 190.

¹¹ Por. G. L. H. Svendsen, G. T. Svendsen, *Alleviating poverty: Entrepreneurship and social capital in rural Denmark 1800–1900*, «Belgeo» 2001, nr 1(3), s. 233.

¹² Por. J. Chloupkova, G. L. H. Svendsen, G. T. Svendsen, *Building and destroying social capital: The case of cooperative movements in Denmark and Poland*, «Agriculture and Human Values» 2003, nr 20, s. 243–244.

¹³ Por. P. Sharp, S. Henriques, E. McLaughlin, X. Tsoukli, C. Vedel, *A microlevel analysis of Danish dairy cooperatives: opportunities for large data in business history*, «Enterprise & Society» 2024, nr 25(3), s. 672, <https://doi.org/10.1017/eso.2023.5> (26.08.2025).

¹⁴ Tamże, s. 244.

Idea samopomocy była również realizowana w formie zrzeszeń chorobowych i emerytalnych zwanych kasami chorych, których rozkwit przypada na lata 60. XIX wieku. Organizacje te szybciej rozwijały się w miastach niż na wsi, a prace związane z ich funkcjonowaniem wykonywane były społecznie. W 1892 roku uchwalono prawo o kasach chorych, co pozwoliło na swobodniejsze ich działanie i możliwość ubiegania się o przywileje finansowe¹⁵.

W 1899 roku powołano nadrzędny organ w postaci Komisji Spółdzielczej (Andelsudvalget), przy czym przystępujące do zrzeszenia kooperatywy zachowywały całkowitą niezależność. Rola tej komisji polegała przede wszystkim na rozprowadzaniu informacji, organizowaniu wzajemnej pomocy, analizie zasad funkcjonowania spółdzielni i dyskusji na zwoływanych regularnie kongresach. Od początku XX wieku postanowienia komisji i kongresów były uwzględniane przez członków rządu, jak i parlamentu¹⁶.

Historia ruchu spółdzielczego w Finlandii różni się od tej, która miała miejsce w większości państw europejskich, ponieważ nie zawdzięcza swojego powstania spółdzielniom zakładanym z własnej inicjatywy przez uboższe warstwy społeczeństwa. W Finlandii proces ten przebiegał od „środka na zewnątrz”, tzn. najpierw zakładano stowarzyszenia, które promowały współpracę, zanim ją podejmowano¹⁷. Przykładem tego jest powołanie w 1899 roku Pellervo – Konfederacji Fińskich Spółdzielni, która zachęcała do współpracy w różnych sektorach rolnictwa i rozpowszechniała ideę spółdzielczości. Należy również wspomnieć, że początki ruchu spółdzielczego w Finlandii przypadają na okres, kiedy ten kraj był częścią imperium rosyjskiego do 1917 roku. Jest to istotne, ponieważ pionierzy tego ruchu mieli również na celu nie tylko aspekty ekonomiczne, ale również kształtowanie postaw patriotycznych oraz podnoszenie kondycji moralnej i intelektualnej narodu fińskiego. Zaostrzającą się rosyjska kontrola nad zachodnią częścią imperium była postrzegana jako zagrożenie dla wszystkich klas społecznych. Finowie, chcąc podkreślić jedność narodową, wykorzystywali ruch spółdzielczy jako formę walki z okupantem i rusyfikacją¹⁸.

Wśród głównych propagatorów spółdzielczości w Finlandii był profesor Uniwersytetu Helsińskiego – Hannes Gebhard, który wspólnie z żoną Hedvig Gebhard założył Pellervo Coop Center – Konfederacji Fińskich Spółdzielni. Celem działalności Stowarzyszenia Pellervo było: „promowanie dobrobytu

¹⁵ Por. G. Szelągowska, *Poddany...*, s. 196.

¹⁶ Tamże, s. 209.

¹⁷ Por. H. Hyvönen, *Cooperatives in Finland*, «International Labour Review» 1923, vol. 8(4), s. 523.

¹⁸ Por. A. Puusa, S. Karhu, *Echoes of Co-operatives from the North – the Breakthrough of the Finnish Cooperative Movement*, «Deusto Estudios Cooperativos» 2023, nr 23, s. 38, <https://doi.org/10.18543/dec232023> (25.08.2025).

gospodarczego ludzi poprzez współpracę i bycie łącznikiem między różnymi przedsiębiorstwami spółdzielczymi działającymi w kraju”¹⁹. Instytucja odegrała ważną rolę edukacyjną, tzn. opracowała wzorcowe zasady, podręczniki i księgi rachunkowe dla większości rodzajów spółdzielni, opublikowała również prace z zakresu spółdzielczości, roczniki i statystyki spółdzielczości w Finlandii. W 1901 r. z inicjatywy stowarzyszenia Pellevro doszło do uchwalenia ustawy o spółdzielczości, która przyczyniła się do powstania kolejnych spółdzielni. Uchwalenie ustawy było momentem przełomowym w historii ruchu spółdzielczego, ponieważ członkom spółdzielni, zarówno kobietom i mężczyznom przyznano równe prawa wyborcze i wprowadzono zasadę „jeden członek – jeden głos”²⁰. Ruch Pellevro skupiał przedstawicieli różnych grup społecznych, w tym m.in. intelektualistów, naukowców, posłów i senatorów, którzy odgrywali znaczącą rolę w parlamencie i rządzie.

Kolejnym krokiem było utworzenie centralnej organizacji w 1904 r. pod nazwą Fińskie Stowarzyszenie Spółdzielczości Hurtowej, początkowo współpracującej z Pellevro, a następnie przekształconej w samodzielną jednostkę Powszechny Spółdzielczy Związek Stowarzyszeń Dystrybucyjnych. Dzięki pomocy i zachętom stowarzyszenia Pellevro zaczęły powstawać kolejne centralne organizacje spółdzielcze, m.in. centralny instytut kredytowy, stowarzyszenie hurtowe, dwa stowarzyszenia zaopatrzenia w produkty rolne i stowarzyszenie eksportujące masło. W 1922 roku ich liczba wzrosła do dziesięciu. Zajmowały się głównie upowszechnianiem edukacji i zasad spółdzielczych, obroną interesów spółdzielczości oraz dalszym rozwojem organizacji spółdzielczych, zgodnie z ideą budowania „od środka na zewnątrz”²¹.

Równolegle do spółdzielni rolniczych zaczęły powstawać spółdzielcze fundusze pożyczkowe. Hannes Gebhard zdawał sobie sprawę, że ruch spółdzielczy pilnie potrzebował kapitału, ale jego pozyskanie stanowiło wyzwanie i często wiązało się z zaciąganiem kredytów na niekorzystnych warunkach. Z jego inicjatywy utworzono w 1902 roku Osuuskassojen Keskuslainarahasto Osakeyhtiö (Centralny Fundusz Pożyczkowy Spółdzielczych Towarzystw Kredytowych) w formie spółki akcyjnej OKO, który stanowił unikatowe rozwiązanie na świecie. Centralny fundusz został powołany zanim powstały lokalne spółdzielcze fundusze pożyczkowe.

¹⁹ M. Kuisma, A. Henttinen, S. Karhu, M. Pohls, *The Pellervo story: a century of Finnish co-operation 1899–1999*, Kirjayhtymä, Helsinki 2000, s. 10–12.

²⁰ Por. A. Puusa, S. Karhu, *Echoes...*, s. 40.

²¹ Por. H. Hyvönen, *Cooperatives...*, s. 510.

Geneza i rozwój bankowości spółdzielczej w Danii, Finlandii i Polsce

Historia spółdzielczości bankowej w Danii sięga lat 30. XIX wieku, kiedy zaczęły powstawać kasy oszczędnościowe. Początkowo działały jako rodzaj organizacji społecznych, których głównym celem było zarządzanie środkami osób ubogich i starszych, w formie bezpiecznych depozytów na rachunkach w Banku Narodowym. Z czasem zaczęły lokować swoje środki w innej formie, ponieważ Bank Narodowy ze względu na niską stopę zwrotu ustanowił limit depozytów dla kas²². To było również jedną z przyczyn przekształcenia się kas oszczędnościowych w towarzystwa kredytowe. Działalność finansowa kas sprowadzała się do udzielania pożyczek lombardowych, finansowania inwestycji miejskich (poczty, instalacje gazowe, drogi, przytułki), czasem zakupów ziemi i wykupu dzierżaw. Chociaż formalnie kasy obejmowały swym zasięgiem także wiejskie okolice miast, postrzegane były jako inicjatywa miejska lub ziemiańska. Zarządzane były także przez mieszczan lub ziemian²³. W drugiej połowie XIX wieku z inicjatywy ruchu chłopskiego zaczęły powstawać kasy i towarzystwa pożyczkowe obsługujące tereny wiejskie. Pierwszą duńską kasą oszczędnościową dla rolników była Den Sjællandske Bondestands Sparekasse (Zelandzka Kasa Oszczędności Chłopskich), założona w 1856 roku. Za tą i późniejszymi kasami oszczędnościowymi dla rolników kryła się wyraźna dychotomia między miastem a wsią oraz cel polityczny: równość i niezależność rolnika²⁴. Szerzeniu idei kas wiejskich sprzyjały również tradycje wspólnotowej działalności tzn., jeżeli w danej gminie powstawały wspólnoty parafialne, a następnie szkoły społeczne lub uniwersytety ludowe, to następnym krokiem było utworzenie kasy i towarzystwa pożyczkowego. Instytucje te działały na zasadzie całkowitej samodzielności, samorządności i własnego zarządu²⁵. Liczba kas dynamicznie wzrastała w drugiej połowie XIX wieku, szczególnie w Jutlandii. Przełom XIX i XX wieku przyniósł wiele zmian, odnoszących się do struktury systemu bankowego w Danii, jak i regulacji prawnych. Strukturę systemu bankowego w Danii tworzyły trzy typy instytucji: trzy duże banki z siedzibami w Kopenhadze, grupa banków prowincjonalnych oraz duża liczba lokalnych kas. Na początku XX wieku wzrastała liczba banków prowincjonalnych, co było

²² Por. J. Hópner, *Local Autonomy in Danish Banking: Historical Roots Persistence and Change*, [w:] G. Morgan, D. Knights (red.), *Regulation and Deregulation in European Financial Services*, London 1997, s. 44.

²³ G. Szelągowska, *Poddany...*, s. 168–169.

²⁴ L. K. Skyggybiorg, *Savings Banks. From Community – Oriented to Shareholder Corporations*, [w:] A. B. Lund, H. Byrkjeflot, S. Christensen (red.), *Associative Governance in Scandinavia*, London 2025, s. 193–196.

²⁵ G. Szelągowska, *Poddany...*, s. 172.

związane z rozwojem przemysłu w miastach. W 1919 roku uchwalono pierwszą ustawę o bankach i kasach oszczędnościowych, która przede wszystkim zwiększała rolę państwa w regularnym nadzorze nad tym sektorem. Ustawa stanowiła, że kasy oszczędnościowe muszą być instytucjami niezależnymi, tzn. ich działalność powinna być ukierunkowana na bezpieczne inwestycje, a nie na ryzykowne, ale potencjalnie wysoce dochodowe²⁶. W 1949 roku grupa kas oszczędnościowych przejęła bank, który przekształcono w Frellesbanken, nadając mu status banku centralnego kas oszczędnościowych, co dało możliwość poszerzenia zakresu świadczonych usług. W kolejnych latach struktura systemu bankowego nie uległa zmianie, ale modyfikowano katalog czynności i uprawnień poszczególnych instytucji. Duże banki bardziej koncentrowały się na instrumentach polityki pieniężnej, natomiast banki prowincjonalne i lokalne kasy na rynku pożyczek i depozytów. W 1956 roku znowelizowano ustawę bankową, na mocy której dopuszczono kasy oszczędnościowe do obrotu akcjami i zezwolono na udzielanie niewielkich pożyczek bez zabezpieczenia. Wprowadzone zmiany były jednak uwarunkowane zakazem zasiadania pracowników banków w zarządach spółek. W latach 70. zarówno banki prowincjonalne, jak i kasy oszczędnościowe zaczęły tworzyć centra wspólnego przetwarzania danych, co stanowiło przełomowy krok w oferowaniu bardziej zaawansowanych technologicznie usług. Stopniowa konsolidacja tych instytucji przyczyniała się do zmniejszenia ich liczby, ale z drugiej strony umocnienia pozycji na rynku. W 1993 roku powstało stowarzyszenie Lokale Pengeinstitutter, którego członkami są banki prowincjonalne, kasy oszczędnościowe i pożyczkowe.

Historia spółdzielczości bankowej w Finlandii rozpoczęła się na początku XX wieku, kiedy H. Gebhard, wzorując się na niemieckich kasach Raiffeisena, zainicjował utworzenie podobnych instytucji. W 1902 roku powstało pierwsze towarzystwo kredytowe – OKO Bank. Kapitał założycielski tej instytucji pochodził od państwa i zamożnych obywateli, wspierających ideę spółdzielczości kredytowej, ale później udziały w nim przejęli członkowie spółdzielni. OKO Bank (Osuuskassojen Keskuslainarahasto) stał się nieoficjalnie bankiem centralnym dla spółdzielni kredytowych, a jego głównym celem była dystrybucja gwarantowanych przez państwo nisko oprocentowanych pożyczek dla rolników²⁷. Licznie powstające lokalne spółdzielcze towarzystwa kredytowe korzystały z doświadczeń organizacyjnych OKO Banku. Należy zaznaczyć, że jedną z najważniejszych cech fińskich spółdzielni kredytowych było to, że

²⁶ Por. J. Hópner, *Local...*, s. 45.

²⁷ Zob. M. Boda, *Duże banki spółdzielcze w małym kraju – przykład Finlandii*, [w:] L. Kurkliński, E. Miklaszewska (red.), *Modele bankowości spółdzielczej na rynku europejskim i ich ewolucja w okresie pokryzysowym*, Warszawa 2017, s. 138.

zostały one stworzone zgodnie z modelem top-down (z góry na dół), tj. najpierw założono jednostkę centralną (OKO Bank), a następnie dopiero poszczególne spółdzielnie kredytowe²⁸.

Wielki kryzys ekonomiczny w latach 1929–1932 przyczynił się do fuzji małych, fińskich spółdzielni kredytowych. Ich liczba w kolejnych latach systematycznie zmniejszała się. W tym czasie zmienił się również model funkcjonowania sektora, zaczęto odchodzić od założeń typowych dla kas Raiffeisena. Kasy uzyskały prawo do przyjmowania depozytów od osób niebędącymi członkami, w tym od przedsiębiorstw, które dodatkowo mogły stać się ich członkami, jednakże bez prawa głosu, a OKO Bank formalnie stał się bankiem centralnym grupy. W 1928 r. powołano Centralne Stowarzyszenie Spółdzielni Kredytowych (Osuuskas sojen keskusliitto, OKL), które odpowiadało m.in. za nadzór, doradztwo, zbieranie statystyk, promocję i rozpowszechnianie nowych spółdzielni oraz relacje i stosunki zewnętrzne spółdzielni kredytowych. Ponadto w 1932 roku powstał fundusz gwarancyjny, do którego kasy zobowiązane były odprowadzać składki²⁹.

Wojna Finlandii ze Związkiem Radzieckim i utrata znacznej części wschodnich terenów, przyczyniła się do umocnienia i rozwoju spółdzielni kredytowych. Konieczność przesiedlenia około 12% Finów z przejętych przez ZSRR terenów i zapewnienie im zakupu ziemi na korzystnych warunkach, najczęściej finansowanego w ramach pożyczek udzielanych przez rząd, spowodowała wzrost znaczenia spółdzielni kredytowych. Okres powojenny do połowy lat 80. był okresem intensywnej regulacji fińskiego sektora bankowego. Natomiast bardzo ważna zmiana nastąpiła w 1970 r., kiedy w życie weszła nowa ustawa zmieniająca spółdzielnie kredytowe w banki spółdzielcze, które zaczęły oferować pełny zakres produktów bankowych. O ile wcześniej koncentrowały się na obsłudze mieszkańców terenów wiejskich, to w latach 70. XX wieku zaczęły prowadzić działalność operacyjną w miastach, obsługując różne segmenty klientów.

Na początku lat 90. XX wieku Finlandia została dotknięta głębokim kryzysem gospodarczym i bankowym. Na skutek błędnej polityki gospodarczej rządu i złego nadzoru nad sektorem finansowym w Finlandii wytworzyła się bańka spekulacyjna na rynku akcji i nieruchomości, której pęknięcie w 1991 roku wywołało kryzys gospodarczy i finansowy. Banki spółdzielcze dzięki temu, że w mniejszym stopniu były zaangażowane, niż ich konkurenci na rynku papierów wartościowych i rynku nieruchomości oraz prowadziły bardziej konserwatywną politykę kredytową, nie zostały tak bardzo dotknięte

²⁸ Por. P. Kalmi, *Co-operative Banks in Finland*, [w:] S. Karafolas (red.), *Credit Cooperative Institutions in European Countries, Switzerland 2016*, s. 44.

²⁹ Tamże, s. 44.

kryzysem jak pozostałe banki i wyszły z niego nawet wzmocnione³⁰. To stało się również impulsem do wprowadzenia istotnych zmian, m.in. zasady solidarnej odpowiedzialności, wyższych wymogów kapitałowych oraz nadzoru nad tymi instytucjami. Ostatecznie działania te zostały podjęte w ramach nowej struktury organizacyjnej pod nazwą OP Financial Group.

Początki spółdzielczości bankowej w Polsce sięgają drugiej połowy XIX wieku, okresu rozbiorów państwa polskiego. Pierwsze spółdzielnie kredytowe były tworzone w oparciu o przepisy prawne o spółdzielniach lub stowarzyszeniach państw zaborczych oraz wzorce zachodnie, szczególnie niemieckie. Należy jednak zauważyć, że polski ruch spółdzielczy cechował się pewnymi specyficznymi rozwiązaniami. Z inicjatywą utworzenia banku spółdzielczego na ziemiach polskich często wychodzili światli ziemianie, nauczyciele i księża, np. ks. Augustyn Szamarzewski i ks. Piotr Wawrzyniak³¹. Choć twórcy tych instytucji mieli różne poglądy na ich tworzenie i budowanie ruchu spółdzielczego, to łączył ich wspólny cel działalności – walka z lichwą i działania na rzecz zachowania w polskich rękach ziemi, majątku oraz utrzymanie tożsamości narodowej.

Najwcześniej zaczęto tworzyć spółdzielnie kredytowe w Wielkopolsce i na Pomorzu. W 1859 roku z inicjatywy M. Łyskowskiego powstało Towarzystwo Oszczędności i Pożyczek w Śremie, które później przekształcono w Bank Ludowy w Śremie³². Do pierwszej wojny światowej spółdzielczość rozwijała się w każdym z trzech zaborów, ale w ramach odmiennych stosunków prawnych, politycznych i gospodarczych: banki ludowe w zaborze pruskim, towarzystwa zaliczkowe oraz kasy oszczędności i pożyczek (kasy Stefczyka) w zaborze austriackim oraz kasy pożyczkowe przemysłowców, towarzystwa wzajemnego kredytu, towarzystwa przemysłowo-oszczędnościowe (udziałowe) i towarzystwa kredytowe (bezudziałowe) w zaborze rosyjskim³³. Ze względu na duże rozdrobnienie i nierównomierne rozmieszczenie spółdzielni pojawiały się coraz liczniejsze głosy o potrzebie ich zjednoczenia, do której doszło po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Przełomowym momentem było uchwalenie przez Sejm w 1920 roku ustawy o spółdzielczości, wzorowanej na ustawie pruskiej. W latach 1918–1924 polska spółdzielczość bankowa na skutek dewaluacji ówczesnej marki polskiej straciła prawie cały swój kapitałowy dorobek. Dopiero po wprowadzeniu w 1924 roku przez Ministra Skarbu, Władysława Grabskiego nowej waluty – złotego, spółdzielczość bankowa stosunkowo szybko odrabiała

³⁰ E. Gostomski, *Bankowość...*, s. 106.

³¹ Por. A. Szelągowska (red.), *Współczesna...*, s. 25.

³² Por. T. Orzeszko, *Banki spółdzielcze w Polsce. Ekonomiczne i finansowe warunki rozwoju*, Poznań 1998, s. 33.

³³ K. Łukaszuk, *Rozwój...*, s. 68.

swoje straty³⁴. Niestety kryzys gospodarczy kolejnych lat dotknął szczególnie rolnictwo, co przyczyniło się do pogorszenia sytuacji instytucji sektora spółdzielczego.

Okres II wojny światowej przyniósł niemal całkowite zniszczenie podstaw materialnych spółdzielczości kredytowej. Likwidacji uległy polskie spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe na terenach przyłączonych do Rzeszy. Podobny los spotkał te instytucje funkcjonujące we wschodniej Polsce. Po II wojnie światowej historia spółdzielczości kredytowej w Polsce charakteryzowała się dużą dynamiką. Można zauważyć kilka punktów zwrotnych i w latach 1945–1989 wyodrębnić kilka etapów rozwoju tego sektora:³⁵

- I etap: 1945–1947 – odbudowa polskiej spółdzielczości bankowej po zniszczeniach wojennych,
- II etap: 1948–1956 – działalność gminnych kas spółdzielczych,
- III etap: 1957–1974 – działalność spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych,
- IV etap: 1975–1989 – działalność banków spółdzielczych zrzeszonych w Banku Gospodarki Żywnościowej,
- V etap: po 1989 r. – początek reformy spółdzielczego sektora bankowego, która zapoczątkowała przekształcenia i dostosowanie do warunków gospodarki rynkowej.

Lata 90. przyniosły kolejne zmiany, w szczególności reformę sektora spółdzielczości bankowej, wprowadzoną ustawą z 1994 roku³⁶. Utworzono trójszczeblową strukturę organizacyjną, składającą się z banków spółdzielczych, dziewięciu banków regionalnych i banku krajowego, którego rolę pełnił Bank Gospodarki Żywnościowej. Ten okres charakteryzował się licznymi procesami łączeniowymi, które wynikały przede wszystkim z konieczności spełnienia wymogów kapitałowych przez te instytucje. Liczba samodzielnych banków spółdzielczych zmniejszyła się z 1612 banków w 1994 roku do 680 w 2000 roku³⁷. Podjęta próba zreformowania spółdzielczego sektora bankowego w Polsce nie powiodła się. Dlatego też przyjęto nowe założenia w ustawie z 2000 roku³⁸. Do głównych następstw jej realizacji można zaliczyć: wprowadzenie modelu dwuszczeblowego, umożliwiającego łączenie się banków

³⁴ Por. A. Pawlik, U. Karpińska, P. Dziekański, A. Adamczyk, *Bankowość spółdzielcza w rozwoju regionalnym*, Kielce 2021, s. 51.

³⁵ Por. A. Nowacka, *Uwarunkowania komunikacji marketingowej w bankach spółdzielczych*, Płock 2011, s. 8; T. Orzeszko, *Banki...*, s. 43.

³⁶ Ustawa z dnia 24 czerwca 1994 r. o restrukturyzacji banków spółdzielczych i Banku Gospodarki Żywnościowej oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. 1994, Nr 80, poz. 59).

³⁷ Por. E. Gostomski, *Bankowość...*, s. 106.

³⁸ Ustawa z 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających (Dz.U. 2000, Nr 119, poz. 1252).

zrzeszających, a także podwyższenie wymogów kapitałowych. Nowa struktura obejmowała trzy banki zrzeszające oraz banki spółdzielcze.

Aktualny status bankowości spółdzielczej w Danii, Finlandii i Polsce

Spółdzielczy sektor bankowy w Danii jest reprezentowany przez kilka instytucji, m.in. stowarzyszenie Lokale Pengeinstitutter, Coop Bank oraz Nykredit. Lokale Pengeinstitutter, 41 lokalnych banków, kas oszczędnościowych i spółdzielni w Danii, na Wyspach Owczych i Grenlandii. Zdecydowana większość członków stowarzyszenia jest również członkami Finans Danmark. Wszyscy członkowie stowarzyszenia działają zgodnie z tymi samymi przepisami i regulacjami. Model działalności tych instytucji ma charakter relacyjny, oparty na bliskich relacjach z klientami i zaangażowaniu w sprawy społeczne, istotne dla środowiska, w którym funkcjonują³⁹. Coop Bank należy do Grupy Coop Amba – wcześniej FDB (ang. Danish Consumers Cooperative Society) – spółdzielni o korzeniach z XIX wieku, której członkami i właścicielami jest ponad 1,8 miliona Duńczyków, czyli ok. 30% ludności kraju. Holding nie ma kapitału akcyjnego, a jego właścicielami są udziałowcy, z prawem udziału w podejmowaniu decyzji. W skład holdingu, oprócz Coop Bank wchodzi jeszcze dwa podmioty: Coop Danmark – przedsiębiorstwo z branży spożywczej oraz Coop Invest – spółka inwestycyjna. Coop Bank jest ogniwem rozbudowanej i stabilnej finansowo grupy podmiotów o hierarchicznym układzie zależności i demokratycznej kontroli członków organizacji działającej z ponad 120-letnią tradycją. Nie posiada tradycyjnych oddziałów terenowych, a załatwiane w nim sprawy są możliwe do procedowania jedynie online. Korzystanie z usług tego banku wymaga członkostwa w spółdzielni. W Coop Amba członkowie, poprzez możliwość pełnienia różnych funkcji, mają realny wpływ na działanie spółdzielni i jej podmiotów. Do organów spółdzielni mogą być wybierani członkowie, którzy ukończyli 18 lat⁴⁰. Nykredit jest jedną z największych grup finansowych w Danii, która współpracuje i reprezentuje banki oszczędnościowe i spółdzielcze. Profil działalności tej grupy jest bardzo zróżnicowany i obejmuje: oprócz usług bankowych, również ubezpieczeniowe, leasing, instrumenty finansowe rynku kapitałowego⁴¹. Nadzór nad sektorem bankowym w Danii oraz całym systemem finansowym sprawuje Finanstilsynet. Można zatem zauważyć, że

³⁹ <https://www.lopi.dk/sider/om-os.aspx> (10.08.2025).

⁴⁰ Por. J. Szambelańczyk, M. Ławrynowicz, P. Piasecki, *Raport WIB: Modelowe relacje banku spółdzielczego z udziałowcami i środowiskiem działania*, Warszawa 2020, s. 17–18.

⁴¹ <https://www.nykredit.com/en-gb/om-os/> (14.08.2025).

spółdzielcze instytucje finansowe w Danii są rozproszone i najczęściej współpracują z dużymi podmiotami rynku finansowego. To, co odróżnia duński rynek finansowy od innych krajów, to duży udział podmiotów, które zachowują spółdzielczy charakter działalności.

Struktura organizacyjna fińskiego spółdzielczego sektora bankowego (OP Financial Group) jest również dwuszczeblowa i należy do najbardziej scentralizowanych grup w Europie. Pierwszy szczebel tej struktury tworzą banki lokalne, które są własnością ich członków. Natomiast drugi szczebel stanowi centralna instytucja grupy mająca formę spółdzielni – OP Cooperative. Jej najważniejszą spółką zależną jest Cooperate Bank plc, który pełni funkcję banku centralnego/krajowego dla całej Grupy. Właścicielami spółdzielni oraz jej spółek zależnych i innych przedsiębiorstw ściśle z nią współpracujących są lokalne banki spółdzielcze. OP Cooperative łączy funkcje banku apeksowego z funkcjami banku komercyjnego, zarządza płynnością lokalnych banków spółdzielczych, uczestniczy wraz z bankami spółdzielczymi w konsorcjach kredytowych oraz realizuje zagraniczne transakcje finansowe i płatności międzynarodowe członków OP Finance Group. Prowadzi również działalność operacyjną na własnych rachunek w zakresie: bankowości korporacyjnej, sprzedaży ubezpieczeń majątkowych i zarządzania aktywami finansowymi dużych klientów. Należy podkreślić, że w OP Group występuje wspólna i nieograniczona odpowiedzialność za wszystkie zobowiązania wszystkich banków członkowskich, co daje zarazem sposobność do traktowania całej grupy jako jednego konsorcjum bankowego⁴². OP Cooperative posiada uprawnienia nadzorowania banków OP Group, natomiast nadzór nad całą grupą sprawuje Krajowa Komisja Nadzoru Finansowego. OP Corporate Bank posiada usługi skierowane zarówno do banków członkowskich, jak również do klientów zewnętrznych, m.in. dba o efektywną alokację środków wśród banków spółdzielczych, świadczy usługi inwestycyjne, udziela kredytów konsorcjalnych.

Mimo silnej koordynacji i wyznaczania kierunku strategicznego dla całej OP Financial Group spółdzielcze banki lokalne zachowują dużą autonomię. Same mogą kształtować warunki i wysokość stóp kredytowych oraz depozytowych, jak i zarządzać zasobami ludzkimi. W fińskich bankach spółdzielczych każdy członek ma jeden głos, a pieczę nad działalnością sprawuje zarząd, w skład którego wchodzi członkowie spółdzielni. Banki te obsługują zarówno członków jak i klientów zewnętrznych. Członkowie banku otrzymują „patronacką dywidendę” (bonus), która jest zależna od wielkości przeprowadzanych transakcji i może być przyznawana w formie niższego oprocentowania kre-

⁴² Zob. F. Poli, *Co-operative Banks in Finland*, [w:] F. Poli, *Co-operative Banking Networks in Europe*, Palgrave Macmillan, Cham 2019, s. 150.

dytu, wyższego – depozytów czy niższych opłat bankowych lub w zakresie ubezpieczeń⁴³.

W Polsce spółdzielczy sektor bankowy ma charakter dwuszczeblowy i tworzą go banki spółdzielcze oraz banki zrzeszające. Od 2011 roku banki spółdzielcze zrzeszone są w dwóch bankach zrzeszających:

- Banku Polskiej Spółdzielczości S.A.,
- Spółdzielczej Grupie Bankowej S.A.

Banki spółdzielcze zrzeszają się na podstawie umowy zrzeszenia i nabyciu co najmniej jednej akcji banku zrzeszającego. Ten obowiązek nie jest konieczny w przypadku banków posiadających kapitał założycielski o równowartości co najmniej 5 mln euro. Do najważniejszych zadań banków zrzeszających można zaliczyć: prowadzenie rachunków bieżących, naliczanie i utrzymywanie rezerwy obowiązkowej na rachunku w NBP, prowadzenie rachunku, na którym gromadzone są aktywa na pokrycie funduszu ochrony środków gwarantowanych banków spółdzielczych, wypełnianie obowiązków informacyjnych za banki spółdzielcze wobec NBP i BFG oraz kontrolowanie zgodności działania banków spółdzielczych z umową zrzeszeniową i prawem.

Ponadto, w 2015 roku banki spółdzielcze wraz z bankami zrzeszającymi utworzyły Instytucjonalne Systemy Ochrony (IPS), które przede wszystkim miały na celu wzmocnić stabilność i bezpieczeństwo klientów. Taka struktura sprzyja również wsparciu w obszarze technologicznym, możliwości korzystania ze wspólnych rozwiązań informatycznych, które mogą przyczynić się do redukcji kosztów w bankach spółdzielczych. Tworzenie wspólnego zaplecza w zakresie analizy i zarządzania ryzykiem oraz monitorowania i wdrażania nowych regulacji prawnych jest również argumentem przemawiającym na korzyść IPS⁴⁴. Pomimo wdrożenia IPS polski sektor bankowości spółdzielczej uznawany jest w krajach UE za jeden z najmniej zintegrowanych. To pozwoliło wprowadzić na częściowe zacieśnienie współpracy, przynajmniej w tych obszarach, które dotyczą zarządzania płynnością. W dalszym ciągu jednak zakres współpracy pomiędzy bankiem zrzeszającym a bankami zrzeszonymi oraz w grupie samych banków zrzeszonych pozostawia bardzo dużą przestrzeń dla możliwości rozwoju⁴⁵.

⁴³ Por. D. C. Jones, P. Kalmi, *Membership and Performance in Finnish Financial Cooperatives: A New View of Cooperatives?*, «Review of Social Economy» 2015, vol. 73, nr 3, <https://doi.org/10.1080/00346764.2015.1067753> (15.08.2025).

⁴⁴ Por. K. Kil, *Stabilność finansowa banków spółdzielczych w Polsce w świetle pokryzysowych zmian regulacyjnych*, Warszawa 2018, s. 120.

⁴⁵ Por. K. Kil, M. Folwarski, A. Walitza, *Raport WIB: Optymalne ścieżki dojścia do zbudowania efektywności banków spółdzielczych*, Warszawa 2020, s. 79–82.

Model funkcjonowania banków spółdzielczych w Polsce jest determinowany ich formą organizacyjno-prawną, określoną jako bank będący spółdzielnią, co wpływa na zasady i cele działania. Banki te funkcjonują głównie w interesie wszystkich członków oraz powiększania funduszu udziałowego poprzez składki członkowskie. Obowiązuje zasada posiadania co najmniej jednego zadeklarowanego i opłaconego udziału, którego wysokość jest określana w statucie. Banki spółdzielcze mogą wypłacić członkom dywidendę na podstawie kryteriów określonych przez Komisję Nadzoru Finansowego, która sprawuje nadzór nad spółdzielczym sektorem bankowym.

W celu pełniejszego zobrazowania pozycji i sytuacji finansowej banków spółdzielczych w Polsce, Finlandii i Danii przedstawiono podstawowe dane, odnoszące się do lat 2013–2023. Zakres czasowy wynikał z dostępności parametrów, publikowanych przez Europejskie Stowarzyszenie Banków Spółdzielczych (EACB), którego członkami są m.in. organizacje reprezentujące banki spółdzielcze w Polsce, Finlandii i Danii.

Tabela 1. Podstawowe dane na temat pozycji i sytuacji finansowej banków spółdzielczych w Danii, Finlandii i Polsce w latach 2013–2023

Kraj i rok Parametr	Dania*		Finlandia		Polska	
	2013	2023	2013	2023	2013	2023
Liczba placówek	755	41	457	289	4 816	3 627
Liczba członków w tys.	270	1 002	1 404	2 093	1 034	856,9
Liczba zatrudnionych w tys.	4	3,9	10,8	12,6	33	26,9
Liczba klientów w tys.	1 093	1 221	4 252	3 800	b.d.	b.d.
Wielkość aktywów w mln euro	189 994	225 719	100 991	160 391	31 195	62 650
Wielkość kapitału własnego w mln euro	7 870	13 561	7 724	16 262	2 716	4 519
Zysk netto w mln euro	224	1 461	665	1 642	146	1 110
Udział w rynku depozytów (%)	5,2	5,8	36,8	39,2	9,8	10,3
Udział w rynku kredytów (%)	31	35	34,6	34,3	6,3	6,9

* w przypadku Danii dane są niepełne, ponieważ nie pochodzą ze wszystkich struktur bankowości spółdzielczej.

Źródło: opracowano na podstawie: EACB. Key Statistics (financial indicators) z 2013 i 2023, <https://www.eacb.coop/en/cooperative-banks/key-figures.html> (16.08.2025).

Z danych zaprezentowanym w tabeli 1, choć niekompletnych w przypadku Danii wynika, że spółdzielczy sektor bankowy w Danii i Finlandii cechuje mocna pozycja tych instytucji w sektorze bankowym, o czym świadczy m.in. liczba klientów i członków. Przy tym należy pamiętać o liczbie mieszkańców, która w przypadku Danii wynosi ok. 6 mln, a Finlandii – 5,5 mln. Można zatem przypuszczać, że większość mieszkańców tych krajów korzysta z usług świadczonych przez te instytucje. Poza tym udział w rynku kredytów pokazuje, że około 1/3 kredytów została udzielona przez banki spółdzielcze. W przypadku Finlandii udział w rynku depozytów jest również bardzo wysoki. Te parametry świadczą o znaczeniu banków spółdzielczych w sektorze bankowym. Na tym tle warto zauważyć, że polski sektor bankowości spółdzielczej boryka się z problemem spadku liczby członków i wciąż niewielkim udziałem w rynku depozytów i kredytów. Zauważalne są również duże dysproporcje w zakresie wielkości aktywów i kapitału własnego, co stanowi o potencjale tych instytucji na rynku finansowym i możliwościach dalszego rozwoju. Należy jednak podkreślić, że dynamika wzrostu aktywów w latach 2013–2023 była wyższa w Polsce niż w Danii i Finlandii. Pozytywnym sygnałem jest również poziom zysku netto banków spółdzielczych w Polsce w odniesieniu do pozostałych parametrów. Niewątpliwie procesy konsolidacyjne w polskim sektorze banków spółdzielczych przyczyniły się do poprawy wyników finansowych.

Podsumowanie

Historię ruchu i bankowości spółdzielczej w Danii, Finlandii i Polsce cechował ewolucyjny charakter zmian. Instytucje spółdzielcze w tych państwach zaczęły powstawać w połowie XIX wieku. Należy jednak zauważyć różnice w etapach tworzenia struktur i ich uwarunkowań społecznych, politycznych i gospodarczych oraz pełnionych funkcjach. Podobne doświadczenia w tym względzie posiada Finlandia i Polska. W obydwu państwach spółdzielnie i kasy kredytowe odegrały istotną rolę w utrzymaniu tożsamości narodowej. Początki ruchu spółdzielczego w Finlandii przypadają na okres okupacji rosyjskiej, a w Polsce – na okres zaborów. Ruch spółdzielczy z jednej strony mobilizował do walki z okupantem, a z drugiej realizował ideę samopomocy. Natomiast to co wyróżniało Finlandię na tle innych państw, to proces tworzenie struktur spółdzielczych „od środka na zewnątrz” czyli tworzenie pewnych ram do podejmowania dalszej działalności spółdzielni. Z kolei w Danii przyczyny powstania ruchu spółdzielczego były inne i wynikały z podziałów i różnic klasowych. Ponadto zakres przedmiotowy działalności instytucji spółdzielczych był szerszy niż w Finlandii i Polsce.

Podkreślenia wymaga fakt, że spółdzielnie, kasy spółdzielcze i banki oprócz funkcji gospodarczej, odgrywały istotną rolę społeczną. Spółdzielczość można określić jako ruch społeczno-gospodarczy i kulturowy. Instytucje zajmowały się działalnością edukacyjną (powoływanie szkół, organizowanie kursów oraz opracowywanie materiałów edukacyjnych), wydawniczą oraz kulturalną. W tym kontekście duńskie instytucje spółdzielcze wyróżniały się na tle fińskich i polskich. Zakres i skala podejmowanych inicjatyw w Danii w formie kolektywów był szerszy i obejmował nie tylko edukację, kulturę, ale również ochronę zdrowia. Oczywiście na przestrzeni lat ich rola i znaczenie we wszystkich państwach uległy zmianom. Obecnie spółdzielcze instytucje finansowe uczestniczą w działaniach z zakresu sektorowych polityk publicznych, np. polityce rolnej, edukacyjnej w ośrodkach wiejskich czy ochrony środowiska. Banki spółdzielcze akcentują swoje zaangażowanie społeczne, co z jednej strony wynika z zasad spółdzielczych, a z drugiej wpisuje się w społeczną odpowiedzialność biznesu.

Wyróżnikiem fińskiego spółdzielczego sektora bankowego jest jego skoncentrowany i scentralizowany charakter, co zapewnia stabilność funkcjonowania banków spółdzielczych. Dzięki takiej strategii nie dochodzi do upadłości podmiotów zrzeszonych w OP Financial Group. Również w Danii współpraca banków oszczędnościowych i spółdzielczych z dużymi podmiotami rynku finansowego stanowi zabezpieczenie dla tych instytucji przed upadłościami. Należy zauważyć, że duńskie spółdzielcze instytucje finansowe nie tworzą jednej, wyodrębnionej struktury organizacyjnej, tak jak w przypadku Polski, Finlandii i innych państw europejskich. Porównując polski spółdzielczy sektor bankowy, można stwierdzić, że w kontekście struktury organizacyjnej jest podobny do fińskiego, ale nie jest tak scentralizowany i zakres ochrony jest znacznie węższy. Sytuacja finansowa banków spółdzielczych w Danii i Finlandii jest lepsza niż w Polsce, co wpływa na rolę i znaczenie, jaką te instytucje odgrywają w sektorze bankowym.

Należy podkreślić, że znaczenie instytucji spółdzielczych, w tym finansowych w Danii i Finlandii jest znacznie większe niż w Polsce. Świadczy o tym wzrastająca liczba członków i klientów banków spółdzielczych w Finlandii i Danii. Na tym tle polskie instytucje spółdzielcze wypadają skromnie. Ich działalność i aktywność nie jest tak widoczna i znacząca.

Na podstawie niniejszych rozważań można uznać postawioną hipotezę za prawdziwą, co pozwala stwierdzić, że bankowość spółdzielczą w Danii, Finlandii i Polsce cechują podobne uwarunkowania historyczne, ale różnią pozycja i zakres działalności, w szczególności udział w sektorowych politykach publicznych.

Bibliografia

- Boczar K., *Spółdzielczość. Problematyka społeczna i ekonomiczna*, Warszawa 1986.
- Brzozowski B., *Spółdzielnia jako forma organizacyjna stosowana w działalności gospodarczej i społecznej*, «Wieś i Doradztwo» 2013, nr 3–4.
- Chloupkova J., Svendsen G. L. H., Svendsen G. T., *Building and destroying social capital: The case of cooperative movements in Denmark and Poland*, «Agriculture and Human Values» 2003, nr 20.
- Gniewek J., *Misja i zasady spółdzielcze jako istotne czynniki rozwoju spółdzielczego sektora bankowego w Polsce*, «Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia Sectio H» 2016, nr 3 (12.08.2025).
- Gostomski E., *Bankowość spółdzielcza. Warto znać, warto korzystać*, Warszawa 2019.
- Hópner J., *Local Autonomy in Danish Banking: Historical Roots Persistence and Change*, [w:] G. Morgan, D. Knights (red.), *Regulation and Deregulation in European Financial Services*, London 1997.
- Hyvönen H., *Cooperatives in Finland*, «International Labour Review» 1923, vol. 8(4).
- Jones D. C., Kalmi P., *Membership and Performance in Finnish Financial Cooperatives: A New View of Cooperatives?*, «Review of Social Economy» 2015, vol. 73, nr 3 (15.08.2025).
- Kalmi P., *Co-operative Banks in Finland*, [w:] S. Karafolas (red.), *Credit Cooperative Institutions in European Countries*, Switzerland 2016.
- Kil K., *Stabilność finansowa banków spółdzielczych w Polsce w świetle pokryzysowych zmian regulacyjnych*, Warszawa 2018.
- Kil K., Folwarski M., Walitza A., *Raport WIB: Optymalne ścieżki dojścia do zbudowania efektywności banków spółdzielczych*, Warszawa 2020.
- Kuisma M., Henttinen A., Karhu S., Pohls M., *The Pellervo story: a century of Finnish cooperative movement 1899–1999*, Helsinki 2000.
- Łukaszuk K., *Rozwój bankowości spółdzielczej w Polsce*, «Turystyka i Rozwój Regionalny» 2018, nr 10.
- Nowacka A., *Uwarunkowania komunikacji marketingowej w bankach spółdzielczych*, Płock 2011.
- Orzeszko T., *Banki spółdzielcze w Polsce. Ekonomiczne i finansowe warunki rozwoju*, Poznań 1998.
- Pawlik A., Karpińska U., Dziekański P., Adamczyk A., *Bankowość spółdzielcza w rozwoju regionalnym*, Kielce 2021.
- Piechowski A., *Wartości i zasady spółdzielcze a społeczeństwo obywatelskie i gospodarka społeczna*, «Ekonomia Społeczna» 2013, nr 6.
- Poli F., *Co-operative Banking Networks in Europe*, Palgrave Macmillan, Cham 2019.
- Pudełkiewicz E., *Spółdzielcze formy gospodarowania w Polsce i w innych krajach Unii Europejskiej*, «Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing» 2009, nr 2(51).
- Puusa A., Karhu S., *Echoes of Co-operatives from the North – the Breakthrough of the Finnish Cooperative Movement*, «Deusto Estudios Cooperativos» 2023, nr 23.
- Sharp P., Henriques S., McLaughlin E., Tsoukli X., Vedel C., *A microlevel analysis of Danish dairy cooperatives: opportunities for large data in business history*, «Enterprise & Society» 2024, nr 25(3).
- Skyggybiorg L. K., *Savings Banks. From Community – Oriented to Shareholder Corporations*, [w:] A. B. Lund, H. Byrkjeflot, S. Christensen (red.), *Associative Governance in Scandinavia*, London 2025.

- Svendsen G. L. H., Svendsen G. T., *Alleviating poverty: Entrepreneurship and social capital in rural Denmark 1800–1900*, «Belgeo» 2001, nr 1(3).
- Szambelańczyk J., *Banki spółdzielcze w Polsce w procesach zmian systemowych*, Poznań 2006.
- Szambelańczyk J., Ławrynowicz M., Piasecki P., *Raport WIB: Modelowe relacje banku spółdzielczego z udziałowcami i środowiskiem działania*, Warszawa 2020.
- Szelągowska A. (red.), *Współczesna bankowość spółdzielcza*, Warszawa 2012.
- Szelągowska G., *Poddany i Obywatel. Stowarzyszenia społeczne w Danii w dobie transformacji ustrojowej w XIX wieku*, Warszawa 2006.